

УДК 338

*Олена Харчук, к.е.н.
(доц. кафедри менеджменту, Державний економіко-технологічний
університет транспорту)*

*Вадим Соколенко
(студент гр. 2-МЗЕД маг., Державний економіко-технологічний універ-
ситет транспорту)*

ДІАГНОСТУВАННЯ Й ОЦІНЮВАННЯ ПАРАМЕТРІВ КРИЗИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті надане визначення кризи, кризового стану та кризових явищ в діяльності підприємства, проаналізована послідовність проведення аналізу кризової ситуації на підприємстві за етапами: аналіз можливості прояву кризи, аналіз причин виникнення кризи, аналіз витрат, які можуть очікуватися від наслідків кризи, аналіз ресурсних можливостей ліквідації кризового явища та вибір альтернативної антикризової стратегії підприємства. Визначені чинники мікро- та макrorівня підприємства, досліджено причини виникнення кризи у світі та в Україні. Проаналізовані основні макроекономічні показники України, іноземні інвестиції в Україну та платіжний баланс України. Приведені заходи щодо стабілізації фінансової системи підприємства.

Ключові слова: криза, кризовий стан, кризова ситуація, прогнозування кризового стану підприємства.

*Елена Харчук, к.э.н.
(доц. кафедры менеджмента, Государственный экономико-технологический
университет транспорта)*

*Вадим Соколенко
(студент гр. 1-МВЭД маг., Государственный экономико-технологический уни-
верситет транспорта)*

ДИАГНОСТИКА И ОЦЕНКА ПАРАМЕТРОВ КРИЗИСА ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье дано определение кризиса, кризисного состояния и кризисных явлений в деятельности предприятия, проанализирована последовательность проведения анализа кризисной ситуации на предприятии по этапам: анализ возможности проявления кризиса, анализ причин возникновения кризиса,

© Харчук О., Соколенко В., 2015

анализ затрат, которые могут ожидать от последствий кризиса, анализ ресурсных возможностей ликвидации кризисного явления и выбор альтернативной антикризисной стратегии предприятия.

Определены факторы микро- и макроуровня предприятия, исследованы причины возникновения кризиса в мире и в Украине. Проанализированы основные макроэкономические показатели Украины, иностранные инвестиции в Украину и платежный баланс Украины. Приведены мероприятия по стабилизации финансовой системы предприятия.

Ключевые слова: кризис, кризисное состояние, кризисная ситуация, прогнозирование кризисного состояния предприятия.

Elena Kharchuk, Ph.D.

(Assoc. Department of Management, the State Economic and Technological University of Transport)

Vadim Sokolenko, student gr. 2-MZED mag.

(the State Economic and Technological University of Transport)

DIAGNOSTIC AND EVALUATION OF ENTERPRISE CRISIS PARAMETERS

The article provided the definition of crisis, the crisis and the crisis in the company, analyzed by sequence analysis of the crisis in the enterprise by stages: analysis capabilities manifestation of the crisis, an analysis of the causes of the crisis, the cost analysis that can be expected from the crisis, an analysis of resource capabilities liquidation crisis and selection of alternative anti-crisis strategy.

Unknown factors of micro and macro enterprises investigated the causes of the crisis in the world and in Ukraine. Analyzed key macroeconomic indicators Ukraine, foreign investment in Ukraine and Ukraine's balance of payments. Resulted a way to stabilize the financial system of the company.

Keywords: crisis, crisis, crisis, crisis prediction business.

Постановка проблеми. Кризові явища в економіці притаманні всім економікам країн світу. За визначенням, криза – це важливий природний інструмент саморегуляції ринку, який забезпечує встановлення рівноваги тієї системи, яка зазнала значних зрушень. При настанні кризи відбувається руйнування рівноваги та стабільності підприємства, його правил, принципів, взаємозв'язків та починають відновлюватися ті процеси, які не мали можливості виникнути в системі в період сталого його стану і які є малоефективними для організації. Звичайно, в такій ситуації підприємство втрачає прибутки тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кризові явища, сутність, та їх особливості на підприємствах досліджували такі вчені, як І. Ансофф, Д. Кейнс, М.І. Туган-Барановський, М. Кондратьєв, В. Ленін, К. Маркс, Л. Мізес, Д. Рікардо та інші. Поняття «криза», «кризове явище», класифікація криз за певними критеріями, методики діагностики кризового стану досліджували українські та зарубіжні фахівці Е.М. Коротков, В.О. Василенко, В.С. Пономаренко, Г.Б. Юн, Л.О. Лігоненко, А.Г. Грязнова, К. Ру-Дюфор, П. Лагадек, Р. Хіт, О.Д. Чернявський, але потре-

бують подальших досліджень визначення самого кризового стану, відсутність обґрунтованої послідовності проведення аналізу кризової ситуації на підприємстві та виявлення джерел необхідної інформації для визначення часу настання кризи на підприємстві.

Метою статті є дослідження причин виникнення кризи, діагностики та прогнозування кризових явищ та визначення особливостей протікання кризи на підприємствах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємство – це динамічна система, яка постійно розвивається та змінюється, а своєчасне прийняття рішень щодо уникнення кризи завдяки прогнозуванню може змінювати етапи його життєвого циклу. Під кризовим станом підприємства розуміють сукупність кризових явищ, які можуть бути критичними та призвести до ліквідації підприємства. Тобто, під кризовим явищем розуміється погіршення певних показників функціонування підприємства, які мають негативний вплив на процеси його життєдіяльності.

Кризові явища в діяльності підприємства можуть виникати у процесі взаємодії його окремих елементів між собою та із зовнішнім середовищем. Наприклад, для виготовлення продукту необхідний деякий обсяг ресурсів, якого немає на підприємстві, невідповідність кількісних та якісних характеристик продукції характеристикам ринкового попиту та їх цінової політики, недостатність виробничих потужностей підприємства, великі відхилення фактичних та планових показників організації, невідповідність доходів та витрат підприємства тощо.

Тому виникає необхідність визначення послідовності проведення аналізу кризової ситуації на підприємстві, який складається з певних етапів

– Аналіз можливості прояву кризи (можуть використовуватися узагальнювальні критерії визначення ймовірності банкрутства (критерій Альтмана, критерій Бівера та ін.), але при цьому результати досліджень можуть бути інтерпретовано некоректно для підприємств різних видів діяльності [2]. Аналіз можна проводити на основі комплексного економічного аналізу ефективності виробничо-фінансової діяльності підприємства із використанням методів імовірних оцінок (метод чутливості, методи критичних значень, методи експертних оцінок, метод аналітичного графу тощо). Але це складно і трудомістко і не дозволяє попереджати кризову ситуацію для підприємства.

Сьогодні широко використовуються такі методи діагностики кризового стану підприємства як коефіцієнтний, рейтинговий та факторний, але і вони потребують суттєвого коригування з урахуванням сучасних тенденцій та закономірностей в економіці. Також методом діагностики стану підприємства є моделі теорії автоматів, що являються мережними моделями і дозволяють відстежувати зміни у стані об'єкта управління.

Підводячи підсумок першого етапу проведення аналізу кризової ситуації на підприємстві можна сказати, що немає повної досконалості в перерахованому вище, і на сьогоднішній день актуально використовувати експертні моделі прогнозування кризи на підприємстві;

– Аналіз причин виникнення кризи (визначаються чинники мікро та макрорівня підприємства. На макрорівні – це недоліки в сфері фінансів: в структурі капіталу, в фінансовій стратегії підприємства, недосконалість планування, контролю бюджету, необґрунтовані інвестиційні рішення тощо; у сфері виробництва – місцезнаходження підприємства, нераціональний рух результатів виробництва, незадовільний рівень виробничого потенціалу та використання технології, матеріальних ресурсів,

низька якість продукції чи послуг тощо; у сфері маркетингу – цінова політика та сегмент ринку, конкурентоспроможність асортименту продукції, стимулювання попиту, реклама, неефективність роботи служби маркетингу, стратегія тощо; у сфері управління – неузгодженість між рівнями управління, недосконалість планування та контролю, структури управління підприємством, системи інформаційного забезпечення, підбору кадрів та іншими причинами [1]. Чинники макrorівня зумовлюються станом зовнішнього середовища підприємства і класифікуються за різними критеріями).

– Аналіз витрат, які можуть очікуватися від наслідків кризи (передбачає оцінку втрати вартості підприємства у цілому і його окремих активів; визначення суми зобов'язань (боргів); оцінку очікуваних фінансових наслідків виникнення кризової ситуації. На основі сказаного приймається рішення щодо вибору антикризової стратегії підприємства та оцінки наслідків кризи за певними сценаріями розвитку підприємства);

– Аналіз ресурсних можливостей ліквідації кризового явища (діагностика ресурсів підприємства, їх кількості, якості та наявності, які доцільно мобілізувати для протидії кризовим явищам чи для виходу із кризи);

– Вибір альтернативної антикризової стратегії підприємства (розробка стратегії підприємства з урахуванням аналізу зовнішнього середовища та управлінського внутрішньогосподарського аналізу, і взагалі – діагностики фінансового стану) [3].

Сьогодні розгортання кризи має великі негативні наслідки як для України в цілому, так і для її підприємств. Підґрунтям повномасштабної фінансової кризи 2014 року стала економічна політика попередніх років, яка призвела до накопичення значних макроекономічних дисбалансів. Унаслідок штучного утримання фіксованого валютного курсу економіка України втрачала зовнішню конкурентоспроможність, результатом чого стало зростання дефіциту платіжного балансу та скорочення золотовалютних резервів .

Невідповідна бюджетно-податкова політика, відсутність реформ в енергетичному секторі та доларизація боргу (активні запозичення в іноземній валюті на внутрішньому ринку та емісія індексованих ОВДП) призвели до збільшення квазіфіскальної складової дефіциту та підвищеної вразливості боргу до валютного ризику. Анексія Криму та ведення воєнних дій на сході країни разом із накопиченими дисбалансами суттєво порушили макрофінансову стабільність держави [5].

Економічну активність упродовж 2014 р. стримували несприятлива кон'юнктура на зовнішніх ринках, зниження внутрішнього споживчого та інвестиційного попиту, розрив міжрегіональних зв'язків, скорочення державного фінансування, звуження кредитної активності тощо.

Події на сході України призвели до зупинки значної кількості металургійних, хімічних, машинобудівних підприємств та вугільних шахт у цьому регіоні, на які традиційно припадало 20–25% українського експорту.

Водночас рекордний урожай зернових культур та лібералізація доступу українських товарів на ринки ЄС виступили стимулюючим чинником для економіки. Як результат – у 2014 р. реальний ВВП скоротився на 6.8%, експорт товарів – на 15.0%, дефіцит зведеного платіжного балансу сягнув 13.3 млрд дол. США, а золотовалютні резерви знизилися до критично низького рівня – 7.5 млрд дол. США.

Скорочення експорту супроводжувалось падінням інвестиційної привабливості країни в умовах зростаючої невизначеності та високих політико-економічних ризиків і впливу капіталу. Спостерігалось суттєве погіршення ринкових очікувань з

ІНШІ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ

одночасним підвищенням попиту на іноземну валюту, збільшенням її дефіциту та надмірною волатильністю обмінного курсу гривні. Як наслідок – чистий попит на безготівкову іноземну валюту в 2014 р. становив майже 10 млрд дол. США в еквіваленті (в 2013 р. зафіксовано чисту пропозицію в обсязі 1.6 млрд дол. США), а гривня відносно долара США за офіційним курсом послабила свої позиції на 97.3% [6].

Все ж таки економічна ситуація в Україні в 2014 р. значно погіршилася. Спостерігалось стрімке падіння обсягів виробництва всіх основних видів економічної діяльності, крім сільського господарства. Відбувалося зростання інфляційного тиску на економіку, що супроводжувалося падінням реальних доходів населення та відповідно зниженням його купівельної спроможності. Серед основних факторів, що зумовлювали негативні економічні тенденції в 2014 р., були анексія АР Крим та воєнні дії на сході країни, розрив міжрегіональних зв'язків, звуження як зовнішнього, так і внутрішнього попиту на продукцію вітчизняних виробників, скорочення державного фінансування, погіршення фінансових результатів підприємств тощо. Водночас високий урожай зернових, зібраний аграріями в звітному році, та лібералізація умов доступу вітчизняних товарів на ринки ЄС мали позитивний вплив на економіку країни. *Макроекономічні показники за 2014 р. і окремі дані за 2013 р. надано без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя. (табл. 1).

Таблиця 1

Основні макроекономічні показники України

Показники	темпи приросту (зниження), %				
	2010	2011	2012	2013	2014*
1	2	3	4	5	6
Номінальний ВВП (у фактичних цінах), млрд грн	1 082.6	1 302.1	1 411.2	1465.2*	1566,7
Реальний ВВП (у постійних цінах 2007 р.)	4.1	5.2	0.3	0.0*	-6.8
Індекс споживчих цін (до грудня попереднього року)	9.1	4.6	-0.2	0.5	24.9
Індекс цін виробників промислової продукції (до грудня попереднього року)	18.7	14.2	0.3	1.7	31.8
Рівень безробіття населення працездатного віку за методологією МОП, %	8.8	8.6	8.1	7.7	9.7
Реальна заробітна плата	10.2	8.7	14.4	8.2	-6.5
Реальний наявний дохід	17.1	8.0	13.9	6.1	-8.4
Сальдо поточного рахунку платіжного балансу (у % до ВВП)	-2.2	-6.2	-8.1	-8.6	-4.0

У 2014 р. відбулося погіршення показників майже усіх галузей економіки України. Як результат – реальний ВВП знизився за підсумками року на 6.8%. Номінальний ВВП у звітному періоді дорівнював 1 566.7 млрд грн і порівняно з 2013 р. збільшився на 6.9%. Найскладніша ситуація в 2014 р. спостерігалась у промисловості.

Руйнування виробничих потужностей та транспортної інфраструктури, розрив виробничих міжрегіональних зв'язків через воєнне протистояння на сході країни призвели до падіння обсягів промислового виробництва за рік на 10.1%. Зокрема зменшення обсягів виробництва хімічних речовин і хімічної продукції становило 14.2%, металургії – 14.5%, машинобудування – 20.6%. Зниження реальної заробітної плати в умовах погіршення споживчих настроїв населення та високої інфляції спричинило звуження внутрішнього споживчого попиту, внаслідок чого оборот роздрібної торгівлі за рік знизився на 8.6%.

Зменшення протягом року внутрішнього інвестиційного попиту внаслідок суттєвого погіршення фінансових результатів підприємств, скорочення державного фінансування та зниження кредитної активності банків визначило скорочення обсягів будівельних робіт у 2014 році на 20.4% [6].

Аналіз макроекономічних показників кризових 2013-2015 років свідчить про необхідність пошуку шляхів на напрям виходу з кризи. Так, для згладжування негативних наслідків кризи уряди країн можуть використовувати спільні заходи та обирати власні інструменти регулювання [4].

Наприклад, у другому кварталі 2015 року прямі іноземні інвестиції в Україну продемонстрували приріст на \$1,785 млрд або на 4,35%, порівняно з показниками на кінець першого кварталу поточного року. Про це повідомляє аналітична група Da Vinci AG. За словами аналітиків, статистика вперше фіксує приріст, починаючи з моменту падіння з піку, який припав на 31 грудня 2013 року. «За цей період економіка України, через відхід інвесторів і девальвацію, втратила 15,3 млрд інвестицій або 26,32% і прямі іноземні інвестиції в економіку України сьогодні приблизно на рівні 1 жовтня 2010 року», – зазначають у повідомленні [6].

У той же час у Da Vinci AG вважають, що поточна ситуація дає привід для обережного оптимізму щодо початку відновлення рівня прямих іноземних інвестицій в Україні. «Зростання показників характерне для всіх юрисдикцій, які є основними інвесторами в Україну. Найбільш позитивними сигналами є збільшення інвестицій з Великобританії (2,99%), Італії (2,2%), Австрії (3,94%), Нідерландів (3,03%), США (2,03%). У той же час, інвестори з Франції, Німеччини, Польщі та Швейцарії більш обережні», – відзначають у доповіді [6].

Платіжний баланс України в січні-липні 2015 року, за попередніми даними, зведено з дефіцитом 862 млн дол., що майже в 5,3 рази менше від дефіциту на рівні 4,545 млрд дол. за аналогічний період 2014 року [6]. За даними НБУ, в липні платіжний баланс зведено з профіцитом 438 млн дол. проти дефіциту роком раніше на рівні 263 млн дол. Регулятор відзначив, що формування профіциту платіжного балансу в липні зумовило зростання міжнародних резервів до 10,4 млрд дол., що забезпечує фінансування імпорту майбутнього періоду на 2,1 місяця. Профіцит поточного рахунку в першому півріччі становив 88 млн дол. проти дефіциту за аналогічний період минулого року в розмірі 2,744 млрд дол.

Як повідомляв УНІАН, платіжний баланс України в січні-червні 2015 року, за попередніми даними, зведено з дефіцитом 1,3 млрд дол., що майже в 3,3 рази менше за дефіцит на рівні 4,282 млрд дол. за аналогічний період 2014 року.

У 2014 році платіжний баланс України було зведено з дефіцитом 13,307 млрд дол. проти профіциту в 2,023 млрд дол. за підсумками 2013 року. [7].

Національний банк України прогнозує за підсумками 2015 року інфляцію на рівні 48% і має намір досягти показника річної інфляції в 5% до 2020 року [6].

Так, більшість заходів спрямовувалися на стабілізацію фінансової системи як окремих країн, так і груп країн:

– прийняття рішення всіма провідними центральними банками світу щодо одночасного зниження ставок відсотків;

– запровадження системи державних гарантій для кредитів, що залучаються банками;

– забезпечення підтримки фінансовим інститутам;

– прийняття загальних принципів реформування фінансових ринків, реорганізації міжнародних фінансових інститутів, зобов'язань щодо утримання від використання протекціоністських заходів протягом певного періоду;

– здійснення часткової націоналізації приватних банків тощо.

Висновки та пропозиції. Отже, кризовий стан підприємства обумовлюється виникненням кризових явищ у різних сферах його діяльності. Своєчасно передбачати кризові явища та запобігати виникненню кризового стану на підприємстві допомагає аналіз кризової ситуації та визначення чинників на мікро- та макрорівні. В результаті керівництво підприємства зможе своєчасно реагувати на кризові явища та приймати правильні управлінські рішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антикризисный менеджмент / под ред. А.Г. Грязновой. – М. : Тандем, 1999. – 368 с.
2. Антикризисное управление: учебник / под ред. Э.М. Короткова. – М. : Инфра-М, 2000. – 432 с.
3. Богданов А.А. Тектология: (Всеобщая организационная наука) / А.А. Богданов. – в 2 книгах / редкол. Л.И. Абалкин (отв. ред.) и др. / Отделение экономики АН СССР. Институт экономики АН СССР. – М. : Экономика, 1989. – 401 с.
4. Даніч В.М. Економіка в контексті євроінтеграційних процесів: український вимір: монографія / В.М. Даніч, Н.О. Пархоменко; за ред. О. Старіша. – Сімферополь : Оджакъ, 2012. – 410 с.
5. Даніч В.М. Понятійний апарат теоретико-множинних моделей економічної безпеки / В.М. Даніч // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2012. – № 24 (II). – С. 194 – 202. 1
6. Річний звіт Національний банк України за 2014 рік.
7. Сайт Державної служби статистики України:<http://economics.unian.ua/finance/1078544-pryami-nozemni-investitsiji-v-ukrajinu-cherez-padinnya-grivni-znizilisy-na-10.html>

REFERENCES

1. Hriaznova, A.H., Antikrizisnyi menedzhment [Anticrisis management]. Moscow:Tandem, 1999. – 368 с.
2. Korotkov, E.M., Antikrizisnoe upravlenie [Anti-crisis management]. Moscow: Infra-M, 2000. – 432 с.
3. Bohdanov, A.A. Tektolohiia: vseobshchaia orhanizatsionnaia nauka [Tectology: general organization science]. Moscow: Ekonomika, 1989. – 401 с.
4. Danich, V.M. Ekonomika v konteksti evrointehratsiinykh protsessiv: ukrainskyi vymir [Economy in the context of the European integration processes: Ukrainian measurement]. O. Starish, Simferopol: Odzhak , 2012. – 410 с.
5. Danich, V.M., Poniatiinyi aparat teoretyko-mnozhyynykh modelei ekonomichnoi bezpeky [Conceptual apparatus of set-theoretic models of economic security]. Ekonomika. Menedgment. Pidpriemnitstvo – Economic. Management. Entrepreneurship, – 2012. – № 24 (II). – С. 194-202. 1.
6. Richnuy zvit Natsionalnogo banku Ukrainu za 2014 rik/
7. Сайт Sayt Derzhavnoi sluzhbu statistiki Ukrainu:<http://economics.unian.ua/finance/1078544-pryami-nozemni-investitsiji-v-ukrajinu-cherez-padinnya-grivni-znizilisy-na-10.html>